

ВАРНА И ИСТОРИЧЕСКАТА ПАМЕТ НА МОРСКА БЪЛГАРИЯ

VARNA AND THE HISTORICAL MEMORY OF MARITIME/NAVAL BULGARIA

Мариана Кръстева

Abstract: *The presentation is dedicated to certain aspects of the socio-cultural phenomenon giving the essence to the historical memory of a community. The interlacing of political, demographic, social and cultural processes forms the basis of the attitude cherished by the community toward the common past. It is precisely what defines the characteristics of a maritime city such as Varna, where the consciousness about the role of the sea as a field for professional contribution and cultural manifestations comes from the past, influences the present and predetermines the prospects for the future. The cultural and historical legacy is inseparable part of these processes. On its part the role of the Naval museum as an institution is at the basis of their identification and transformation into a material part of the marine community's historical memory.*

Key words: *museum; historical memory; maritime/naval history; mobile cultural valuables; the city of Varna.*

Темата за културното наследство е многопосочна и трудна за пълно обхващане. Въвеждането на понятията „културно наследство“, „движима културна ценност“, „недвижима културна ценност“, „материално“ и „нематериално културно наследство“ и пр., са част от формалната, бюрократичната страна на въпроса. Всичко това може да се сведе до паметта и паметниците в техния широк, обществен и исторически смисъл.

В следващите редове споделям своите виждания за формирането в обществената памет на Варна на самосъзнанието като морска нация с минало и бъдеще и потребността за издирването и опазването на носителите на тази памет.

Разглеждането на създаването и развитието на Военноморския музей в такъв контекст откроява интересни тенденции. В тези процеси има характерни особености, които са производни на обществените настроения и условия в определени периоди.

В течение на десетилетната си история Военноморският музей във Варна се оформя като морският музей на България. От друга страна той от първите си години е и огледало на миналото на нашия град – неговата собствена биография следва основни политически, стопански и обществени процеси както в страната, така и във Варна.

В проследяването на основни явления и тенденции могат да се намерят белезите на оформящото се варненско морско обществено съзнание. Наложилото се определение на Варна като Морската столица на България е напълно основателно за днешното самочувствие на варненци. Аргументите за това обаче не са изначално създадени и непоклатими, а се развиват постепенно в десетилетията от историята на третата българска държава. Намирам, че самочувствието на жителите на един град се изгражда и на базата на общата им история, и на желанието за нейното познаване.

Един от примерите за това, че не можем да говорим за тези процеси като за даденост, е от периода на изграждането на Варна като консолидиран в етническо отношение град, което продължава дълго след Освобождението. Неговата многонационалност създава противоречия в културните пластове. Например възприемането на св. Николай като закрилник на моряците е афиширано като че ли едва в наши дни. Връщам се назад, когато в градските злободневни теми центъра е борбата за храм св. Николай, борба между българите и гръцката православна общност. През 1906 г. е връхът на противоборството между тях, а храм „Св. Николай“ става първата от варненските църкви, които се присъединяват към българската духовна

власт. Това обаче не може да се тълкува като пристрастност към морския светец, още повече, че в дух на отрицание спонтанно е променен патронът ѝ – на името на светите братя Кирил и Методий. Макар, че това е временно явление, то е показателно, че в тази борба няма ни най-малко намерение да бъде обсебен култа към светеца, покровител на моряците.[1,16]

Борбата за култовия център – храма, не е проява на ревност към патрона, който, видите ли, протезира моряците гърци и negliжира моряците – българи, щом като в него се черкуват само християни от гръцка народност. Всъщност когато говорим за обвързаност с морските професии, може да се твърди, че въпреки намаления относителен дял на гърците – жители на Варна, то тяхното присъствие в занятията, свързани с морето е значително, а навлизането на българите в морякълка като трайна професионална ориентация в началото на XX век все още е новост. Дори отношението на българската общност към професията на рибаря не е положително – за да омаскарят гръцкия владика в дните на противоборство между българи и гърци на религиозна основа през 1906 г., едно магаре е облечено в свещенически одежди и е окичено с лимони и **чирози**. Т. е. – имаме разграничаване от професията, упражнявана предимно от местното гръцко население, а нейният продукт – обработената сушена риба, се използва за подигравателен атрибут.

Без да се спираме на други подробности в този смисъл, може да кажем, че такова отношение на култа към един от най-почитаните светци не противоречи на общото състояние на религиозното възпитание на българина – религиозното чувство не осмисля в дълбочина земния им живот, а е преди всичко познатият ни от периода на Възраждането стожер на народностното съзнание...

Това е само миниатюрен елемент от градската култура, но ни препраща в едни пластове на състоянието на обществото и отношенията му към определени ценности в материалния и духовния живот. С оглед на

темата може да твърдим, че това е периодът, в който още се изгражда комплексът от крайморско, моряшко, българско, християнско население на град Варна.

В изграждането на този комплекс определена роля има и отношението към морските професии, отношението към начините за възпитаване в семейството и обществената среда на улицата, в квартала, в града. Чувството на гордост от това, че в семейния или обществения кръг сме близо до тези, които са се посветили на морските професии, се изгражда постепенно и ролята на музея, в частност на Морския музей е важна.

Когато през 1883 г. се говори за зачатък на музей в Дунавската флотилия, музейното дело в следосвобожденска България е в своя начален, още нормативно неоформен стадий. Инициативата за събирането на морски старини възниква на място – там, където на поставени основите на българския военен флот; решението идва „отдолу”, а не с нареждане от висшестоящите инстанции. Всъщност офицерите на служба в Дунавската флотилия търсят санкциониране и узаконяване на първите им събирателски стъпки от централната власт.

Музейната сбирка се превръща в музей през 1923 г. във Варна и от тук следва естественото му развитие на варненска територия. Водещите фигури и сега са офицери от флота – хората създатели на Българския народен морски сговор (БНМС). Сговорът е най-значимата обществена сила, която има за цел да издигне идеята за силна морска страна в ранг на национална идея, а музеят става един от основните инструменти за постигането на този стремеж. Да не забравяме, че по това време Варненското археологическо дружество е заело полагащото му се място в интелектуалния живот на града, а Карел Шкорпил е един от най-близките съмишленици при изграждането на публичната експозиция на Морския музей.

В следвоенния период се променят обществените нагласи. Неудовлетвореността след националните катастрофи е един от факторите индивидуалното и групово самочувствие да се потърси в миналото.

Наличието в нашия град на основните морски и военноморски институции, от друга страна, осигурява ядрото, което да движи тази идея. В този период се отбелязва постепенно стопанско разрастване – имаме редица частни и кооперативни малки и средни предприятия в морските отрасли – корабоплаване, корабостроене, риболов.

Освен изброеното, ключово е и обстоятелство, че в следвоенния период във Варна живее вече третото следосвобожденско поколение местни жители. Немалко от тях като влязат в Морския музей и чрез него се обърнат назад, могат да видят своите предшественици, които чрез поминъка си са свързани с морето: свои близки, воювали на корабите и в другите части на флота в отминалите войни или тези, които в същите – 20 – 30 те години са моряци, гемиджии, рибари... Друго съвременно явление, което повлиява за опазването на морските старини е без съмнение принадлежността на част от ръководството на БНМС към масонството. Идеите на свободното зидарство за обществен, икономически и просветен просперитет на нацията съвпадат със стремленията и на БНМС, постижими и чрез музейното дело. Явната или дискретна ангажираност на масоните е изцяло в услуга на откриването и поддържането на Морския музей. Своето оцеляване от финансова и организационна гладна точка музеят дължи на БНМС, който основава фонд „Музей“ и на доброволни дарения. Царската фамилия също е сред дарителите. Спомоществателството сред варненската общественост, макар да не е безмерна, е важна за съществуването на музея в този период.

Откриването на музея за обществото отбелязва оценяване на постигнатото в предходните десетилетия и продължаване на започналото по-рано издирване на старини и едновременно с това съзнателно запазване на съвременни за епохата предмети, снимки, художествени произведения, документи, които след време ще се ползват от бъдните поколения за опознаване на морското си минало.

Единодушието и единомислието при реализирането и възприемането на музея е показателно за необходимостта от него както за реализацията на морската идея, така и в културния живот на Варна. От неговите създатели той се възприема като „нов член в общото семейство на паметниците на българската култура“ [2, 54], който популяризира „белезите на нашето морско минало“.

В ръкописните бележки на братя Херман и Карел Шкорпил, които методически съдействат за уреждането на музея, четем: „Целта на музея е да разучи и представи на обществото развитието на българското мореплаване...има [за цел] да пропагандира идеята за любов към морето, нуждата от неговото познаване и грамадните облаги от него. В музея ще се запознае посетителят с историята на бившия ни военен и търговски флот...“

В отчета „за вървежа на Морския музей“ през 1924 г. е регистриран и обществения отзвук: „Посетителите, които не са виждали морски музеи, биваха възхитени и с удивление искаха разяснение за почти всички неща, а тия, които познаваха големите германски или французки морски музеи, казваха: началото е отлично; ревността, с която се преследва целта е примерна...“ [3, 29]

Процесът на изграждането на един музей е редно да се разглежда като социо-културен феномен. Примерът с Морския музей само потвърждава факта, че няма строги или задължителни правила. Когато държавата и нейните органи имат самочувствието на дълголетни исторически формации, когато притежават далновидност да оценят ролята на музея и разполагат с необходимите лостове, тогава те сами инициират и поддържат един (или повече) музеи. В нашия случай държавата се включва „на готово“

Ако през 1883 г., когато е поставено началото [4, 59] нямаме публична експозиция, то можем да отбележим ясно съзнание за историчност в определена прослойка – офицерството във флота, което тогава без преувеличение можем да кажем, че оформя

технократското ядро в интелектуалната прослойка на обществото.

През 1923 г. – откриването на музейната експозиция във Варна е плод на обществена необходимост и идейна обосноваване. 1955 г. – едва тогава държавата заема полагащото ѝ се място на принципал, в лицето на Министерството на отбраната, когато поема музея – една идея, вече реализирана благодарение на личности, обществени организации и обществено признание.

Белези на историческата памет се откриват в пътя, по който предмет, документ или снимка се превръщат в културна ценност, т.е. влизат в музея. Поглеждайки към нашите фондове трябва да кажем, че те се попълват преди всичко чрез дарения. В пъти по-малко са откупките. Даренията възприемаме като един от белезите на личностно, семейно или корпоративно самоосъзнаване за необходимостта от участие в процеса на събиране и съхраняване на ДКЦ; откупките, от своя страна са един от белезите за участието на държавата в този процес. Изводът отново не е в полза на държавата, а на обществените настроения в нашия град.

Затова, днес от разстоянието на времето и на основата на практиката ми, т.е. среща с всички генерации моряци от следосвобожденския период – с първите поколения само чрез документи и снимки, с други – по разкази на техните внуци и деца, написани или устно споделени; със съвременните български моряци чрез непрекъснати срещи, мога да твърдя следното: понятие като колективна памет за морска България съществува, макар и с много особена и мобилна структура. Виждаме я, когато отделна личност се припознава в историята на своя град чрез своите баща или дядо, били те показани в експозицията на музея или не. Така чрез формиране и съхраняване на личната и груповата идентичност става заздравяване на нишките на културното наследство по вертикалата на историческото време. В този смисъл мисията на ВММ от самото му създаване преди 130

години е да формира и съхрани идентифицирането на отделната личност, а последствие и на общността от жители на нашия град, като принадлежащи към една нация, която има в активите си морски стопански практики, умения за военнополитическо отстояване на морските си граници, познания за оползотворяване на ресурсите на морето.

Колективната памет за морска България е жив организъм, който се заражда, развива се, има своите прояви, жива е и днес и ВММ е в основата на издирването на движими културни ценности в „морската“ сфера и превръщането им в материална част на тази колективна памет. Той има отговорността да бъде нейна „база данни“. Днес ВММ има над 100 000 отделни предмета, има своята експозиция, своите посетители, част от които са истински фенове. Морският музей се създава и утвърждава не като бюрократично решение в столичните кабинети, а като продукт на осмислена обществена поръчка на местното, варненско общество. Тази негова уникалност го създава като регионален, но бързо се налага и днес продължава да бъде национален културен институт.

Литература:

1. Кръстева, Мариана. Морски хора ли са варненските българи? – в. Морски вестник, бр. 23, 4-18 декември 1995 г.
2. Морска библиотека, 1923, кн. 8, с. 54 – слово на капитан II ранг Иван Михайлов, председател на временния централен комитет на БНМС, след откриването на музея на 20 май 1923 г.
3. I-ви редовен събор на Българския народен морски съговор 15 – 19 август 1924 г. Доклад на Главното управително тяло, протоколи и решения, взети на събора. Варна, 1924 г.
4. ВММ (Военноморски музей), Вх. № 308-1971, п. 157

За контакти:

Д-р Мариана Кръстева
Военноморски музей – Варна, 9000
бул. Приморски, 2
e-mail: mus_maritime@abv.bg